

نقش دولت و خط‌مشی‌های دولتی در توسعه کارآفرینی*

علی داوری*

حمیدرضا رضایی**

چکیده

امروزه کارآفرینی برای رشد و ایجاد فضای سالم اقتصادی در جامعه لازم است و نقش آن در پایداری و ثبات اقتصادی تایید شده است. کارآفرینی فرآیند نوآوری، خلق و تأسیس یک کسب و کار جدید است که از چهار عامل «فرد»، «محیط»، «سازمان» و «فرآیند» تأثیر می‌پذیرد. همچنین شبکه‌های مختلف همکاری بر توسعه کارآفرینی موثر هستند و از آن پشتیبانی می‌کنند (Kuratk & Hodgetts, 2001:45). یکی از این شبکه‌ها، دولت است که با تدوین و اجرای خط‌مشی‌های مناسب نقش مهمی در توسعه کارآفرینی ایفا می‌کند. تأکید این مقاله بر نوع شناسی خط‌مشی‌های دولتی است که منجر به توسعه کارآفرینی می‌شود. همچنین الگوهای مهم خط‌مشی‌های دولتی بررسی توسعه کارآفرینی، از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت با استفاده از ادبیات موضوع مدلی برای استفاده سیاستگذاران توسعه کارآفرینی ارائه می‌شود. مفاهیم کلیدی: کارآفرینی^۱ - کارآفرین^۲ - خط‌مشی‌های دولتی^۳ - توسعه کارآفرینی^۴ - شرکت‌های کوچک و متوسط^۵.

مقدمه

روند تحول زندگی انسان از دوران غارنشینی تاکنون به شیوه‌های متفاوت توصیف شده است. آنچه در تمامی تحلیلها مورد کم توجهی قرار گرفته است نقش عامل تغییر یا کارآفرین می‌باشد. در واقع همان نیرویی که پیشرفت مادی را سبب شده است. بطور کلی کارآفرینی به خلق کسب و کار جدید توسط فرد یا گروه‌های کوچک گفته می‌شود. تا دهه ۸۰ سه موج عظیم، کارآفرینی را به جلو رانده است. موج اول انفجار مطالعه و پژوهش در قالب انتشار کتابهایی در خصوص زندگی کارآفرینان و تاریخچه شرکت‌های

* مقاله حاضر مرهون راهنماییهای ارزنده دکتر ابوالحسن فقیهی است. نویسندگان بدینوسیله از ایشان تشکر می‌کنند.

* - دانشجوی دکتری مدیریت دولتی دانشگاه علامه طباطبایی

** - کاندیدای دکترای مدیریت دولتی دانشگاه علامه طباطبایی

آنان، چگونگی ایجاد کسب و کار شخصی و شیوه‌های سریع پولدار شدن می‌باشد. موج دوم که به تدریج ایجاد شده‌است، ارائه رشته‌های آموزشی کارآفرینی در مقاطع تحصیلی مختلف در حوزه‌های مهندسی و بازرگانی است. این دوره در چند دانشکده آغاز و تاکنون در بیش از ۵۰۰ دانشکده ایالات متحده آمریکا تدریس شده‌است. موج سوم افزایش علاقمندی دولت به پژوهش در زمینه بنگاه‌های کوچک با هدف تشویق رشد شرکت‌های کوچک و پژوهش درباره نوآوری‌های صنعتی است (احمدپور داریانی، ۱۳۸۳).

کارآفرینی برای ایجاد فضای سالم اقتصادی و رشد ملی یک ضرورت محسوب می‌شود و نقش کارآفرینی در پایداری و ثبات اقتصادی تایید شده‌است (Henry, 2002). کارآفرینی تاسیس و مدیریت یک شرکت جدید جهت استفاده از فرصت‌های نوآورانه و منحصر به فرد است که به رشدی سریع دست می‌یابد (Hindle & Rushworth, 2000). کراتک و هودگت^۱ (۲۰۰۱) کارآفرینی را به عنوان فرآیند نوآوری و تأسیس یک کسب و کار مخاطره‌آمیز تعریف کرده‌اند که چهار مؤلفه‌ی فرد، محیط، سازمان و فرآیند بر آن تأثیرگذار است و بوسیله شبکه‌های همکاری مختلف مثل دولت پشتیبانی می‌شود. به عقیده رپکه^۲ (۲۰۰۳) کارآفرینی فقط داشتن ایده‌های جدید نیست بلکه کارآفرینی بکارگیری این ایده‌های جدید در عمل است (Ropke, 2003).

کارآفرینان در همه کشورها و فرهنگها وجود دارند. محیط نامساعد برای کارآفرینی معمولاً به رشد اقتصاد زیرزمینی می‌انجامد؛ حال آنکه محیط مساعد موجب بهره‌گیری از فرصت‌های کارآفرینانه می‌شود (Herbig, Golden & Dumphy, 1994). پژوهش‌های کارآفرینی نشان داده‌است که عوامل و شرایط محیطی مثل عوامل فرهنگی-اجتماعی، قانونی، سیاسی و فناوری تأثیر مثبت و یا منفی بر توسعه کارآفرینی دارند (Deakins & Freel, 2003; Histrich & Drnovsek, 2002).

در چند دهه گذشته سیاستگذاران دولت، در جوامع مختلف کوشیده‌اند تا خط‌مشی‌های کارآفرینی را برای رشد اقتصادی تدوین کنند. خط‌مشی‌های دولتی، قوانین و استراتژی‌هایی هستند که دولت برای هدایت و مدیریت برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی، اداری و غیره تدوین می‌کند. اهداف خط‌مشی‌هایی که سیاستگذاران دولتی تدوین می‌کنند عبارتست از:

- تشویق افراد به کارآفرینی و خوداشتغالی
- کمک به کارآفرینان در فرآیند کارآفرینی (قبل از شروع، مرحله شروع و مرحله رشد)
- خلق فرصت‌ها و آموزش مهارت‌های جدید برای کارآفرینان

برخی از مهمترین خطمشی‌ها و برنامه‌های دولت برای توسعه کارآفرینی عبارتند از: تدوین قوانین و مقررات مرتبط، خطمشی‌های مالیاتی، ساده‌سازی مراحل اداری، حمایت‌های مالی و اعطای وام، ارتقاء کارآفرینی و آموزش، اطلاع‌رسانی و مشاوره به کارآفرینان و ایجاد زیرساخت‌های لازم (Lundstrom & Stevenson, 2001). تجربه کشورهای موفق در حال توسعه (مانند تایوان) و کشورهای صنعتی (مانند ایتالیا) نیز نقش مهم دولتها را در توسعه نشان می‌دهد. در این کشورها، خطمشی‌ها و برنامه‌های دولت به توسعه فعالیت‌های کارآفرینی کمک شایانی کرده است (Nolan, 2004; Bianchi, Miller & Bertini 1997); هدف این مقاله، بررسی اجمالی الگوهای رایج در حمایت از کارآفرینی و در نهایت، آرایه مدلی است که بتواند به تصمیم‌گیران در توسعه کارآفرینی کمک کند.

خطمشی‌های دولتی و توسعه کارآفرینی

کارآفرینی یکی از اولویت‌های اصلی خطمشی‌گذاران دولتی است. ولی تدوین خطمشی‌های کارآفرینی در مراحل اولیه و ابتدایی تکامل خود است. به منظور آشنایی با خطمشی‌های کارآفرینی وضع شده در دولتها، در بخش زیر تعدادی از الگوهای متداول معرفی می‌شوند.

الگوی لوندروسترم و استیونسن^۸

استیونسن و لوندروسترم (۲۰۰۱) خطمشی‌های دولتی مرتبط با کارآفرینی را به چهار دسته اصلی تقسیم کرده‌اند که عبارتند از: توسعه شرکتهای کوچک و متوسط، تمرکز بر گروه‌های خاص، تأسیس یک شرکت جدید و خطمشی کل‌گرا. هر یک از این خطمشی‌ها از لحاظ هدف، تأکید، رویکرد و ساختار با یکدیگر متفاوت هستند و مجموعه‌ای از محدودیتها و یا چالشها را به وجود می‌آورند (Lunderstom & Stevenson, 2002; Stevenson & Fellow, 2002).

توسعه شرکتهای کوچک و متوسط^۹

در این خطمشی، فعالیتها در جهت حمایت از صاحبان کسب و کارهای جدید و کارآفرینان نوپا انجام می‌شود که مکمل خدمات و برنامه‌های شرکتهای کوچک و متوسط است^{۱۰}. چنین خدماتی عمدتاً در سطح محلی توسط "سازمان‌های حمایت کسب و کار" و "سازمانهای توسعه اقتصادی مانند سازمان نوسازی و گسترش صنایع" انجام

می‌شوند. این خط‌مشی‌ها شامل آموزش خوداشتغالی، مشاوره در زمینه برنامه‌های کسب و کار و شرکتهای نوپا، جایزه‌های محلی و یا حمایت از فعالیتهای مخاطره‌آمیز نوپا می‌شود.

تمرکز بر گروه‌های خاص^{۱۱}

در این خط‌مشی، دولت تلاشهای کارآفرینی هدفمندی را برای گروه‌های ویژه جامعه که دارای فرصتهای بالقوه برای افزایش مالکیت کسب و کارند، اختصاص می‌دهد. در این خط‌مشی "گروه‌های خاص" به دو گروه تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

الف) این دسته شامل گروه‌هایی مانند زنان، جوانان، اقلیتهای قومی، معلولان و غیره است. این افراد با موانع اجتماعی، اقتصادی یا ذهنی خاصی مواجه هستند که توانایی آنها را در دسترسی به منابع محدود می‌کند و حمایت‌های لازم برای ادامه یک کسب و کار نوپای موفق را برای آنها مشکل می‌سازد. دولت با مدنظر قرار دادن این موانع، چاره‌اندیشی‌هایی را برای فائق آمدن بر این مشکلات انجام می‌دهد. بدین ترتیب، اهداف جامع اجتماعی مانند ارائه خدمات پشتیبانی کسب و کار، ایجاد مراکز خدمات مشاوره‌ای که علاوه بر برنامه‌های اعطای وام به آموزش و ارزیابی نیز می‌پردازند، شکل می‌گیرد.

ب) افرادی که از ظرفیت زیادی برای تبدیل شدن به کارآفرینان نوآور یا کارآفرینان فن‌آور برخوردارند. این افراد دارای زمینه مساعدی برای تاسیس شرکتهایی با رشد سریع هستند مانند پژوهشگران و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی. هدف این رویکرد تشویق تولیداتی با ارزش افزوده بالا است که رشد اقتصادی و تولید ثروت را تسریع می‌کنند، مانند پشتیبانی از فرآیند تجاری‌سازی پژوهشهای دانشگاهی، تأمین سرمایه برای فعالیتهای مخاطره‌آمیز، ارائه مشوقهای مالیاتی، تأمین سرمایه مراکز رشد و برنامه‌های مشاوره.

تاسیس یک شرکت جدید^{۱۲}

این خط‌مشی بر ساده‌سازی و تسهیل فرایند خلق یک کسب و کار و کاهش موانع ایجاد شرکتهای نوپا تاکید دارد. این خط‌مشی می‌تواند شامل بررسی فرایند تشکیل شرکت و رویه‌های خلق کسب و کار، کاهش زمان و هزینه‌های مربوط به فرایند ثبت شرکت، کوتاه‌سازی فرایند تاسیس شرکت و مشاوره‌های مرتبط با آن باشد.

خط‌مشی کل‌گرا^{۱۳}

در این رویکرد، خط‌مشی کارآفرینی از طریق وزارتخانه‌های دولتی اجرا می‌شود و در برگیرنده تلاشهایی است که منجر به بهبود دسترسی به منابع می‌شود. همچنین در

برگیرنده حمایت‌هایی است که شامل کمک مالی، آموزش کارآفرینی به صورت یکپارچه و منسجم و ارتقاء دادن فرهنگ و جو کارآفرینی می‌شود.

الگوی حمایت و تشویق کارآفرینی و شرکتهای کوچک و متوسط پویا

این الگو براساس تجارب کشور ترکیه و برخی دیگر از کشورها معرفی شده‌است. (OECD, 2004; OECD, 2005; Napier, 2004). خط‌مشی‌های موردنظر در این الگو به شرح زیر است.

ایجاد بستر قانونی^{۱۴}

به منظور ایجاد محیط مساعد جهت کارآفرینی شرکتهای کوچک و متوسط، ایجاد بستر قانونی حمایتی لازم است. همچنین دولت بایستی با شرکتهای کوچک و متوسط ارتباط قانونی برقرار کند، زیرا شرکتهای کوچک و متوسط همانند شرکتهای بزرگ به راحتی نمی‌توانند با دولت ارتباط برقرار کرده و نیاز خود را برطرف کنند. خط‌مشی‌های ویژه شرکتهای^{۱۵}

در جهت کمک به شرکتهای کوچک و متوسط بایستی خط‌مشی‌های ویژه‌ای بکار گرفته شوند. برخی از مهمترین خط‌مشی‌ها به شرح زیر است:

الف) تشویق ثبت شرکتهای و ایجاد بخشهای رسمی^{۱۶}

قوانین و مقررات، مسئولیتهای قانونی و مدیریتی، مالیات و تأمین اجتماعی، شرکتهای کوچک کارآفرین را به سوی غیررسمی ماندن و پرهیز از پذیرش مسئولیتهای مدیریتی و قانونی وا می‌دارد. بنابراین دولتها بایستی با تسهیل شرایط به رسمی‌سازی و ثبت شرکتهای کمک کنند.

ب) حکمرانی^{۱۷}

محیط رقابتی جهان امروز به مدیریت شفاف، صادق و نگرشی باز نیاز دارد و دولتها بایستی از بدبینی به بخش خصوصی و نهادهای مدنی بپرهیزند. بنابراین بایستی بین دولت و بخش خصوصی و نهادهای مدنی ارتباطی منصفانه و مبتنی بر روابط شبکه‌ای و نه سلسله مراتبی برقرار شود.

ج) کمک به شرکتهای کوچک و متوسط ورشکسته

در یک اقتصاد پویا و دارای رشد برخی از شرکتهای ورشکست می‌شوند که مانعی برای کارآفرینی محسوب می‌شود. لذا تسهیل شرایط انحلال، در صورت ورشکستگی به رشد کارآفرینی کمک می‌کند.

د) تعریف و حفظ مالکیت معنوی^{۱۸}

حفظ حقوق اختراعات، طرحها، کپی رایت و علائم تجاری به رشد کارآفرینی شرکتهای کوچک و متوسط کمک می‌کند.

توسعه زیرساختها^{۱۹}

توسعه زیرساختهای حمل و نقل، مخابرات، فناوری اطلاعات و سایر زیر ساختهای صنعتی بر رشد کارآفرینی تاثیر مثبت دارد.

فرهنگ‌سازی

فرهنگ یک کشور تعیین‌کننده استعداد نهفته مردم جامعه است. رشد کارآفرینی در شرکتهای کوچک و متوسط، تحت تأثیر میزان عجين شدن فرهنگ با کارآفرینی و نوآوری است. بنابراین ایجاد نگرش مثبت به کارآفرینی در سطوح مختلف جامعه، تشویق دانشگاهها به برگزاری دوره‌های آموزش عمومی کارآفرینی، ایجاد دوره‌های کارورزی دانشگاهی در شرکتهای کوچک و متوسط می‌تواند به رشد کارآفرینی کمک کند.

ارائه خدمات به شرکتهای کوچک و متوسط و کارآفرینان

به منظور حمایت از کارآفرینان و شرکتهای کوچک و متوسط می‌توان به انجام

فعالیت‌های زیر پرداخت:

الف) ساده‌سازی قوانین و رویه‌های اداری: برای دستیابی به این هدف دولت‌ها با ساده‌سازی رویه‌های شروع یک کسب و کار جدید، ایجاد نظام بانکداری و سیستم حسابداری سالم می‌توانند به کارآفرینان کمک کنند.

ب) دسترسی به اطلاعات: دولت به منظور تسهیل دسترسی به اطلاعات می‌تواند با بهبود دسترسی کارآفرینان و شرکتهای کوچک و متوسط به اطلاعات مورد نیاز از طریق ایجاد سیستمهای خاص و جریانهای اطلاعات بین آژانسهای حمایتی، کارآفرینان و شرکتهای کوچک و متوسط را در توسعه کارآفرینی یاری دهد.

آموزش و ارتباط با صنعت^{۲۰}

الف) انتقال تکنولوژی^{۲۱}: انتقال تکنولوژی از روشهایی است که دولت‌ها از طریق آن به رشد شرکتهای کوچک و متوسط و کارآفرینان کمک می‌کنند. مانند در اختیار گذاشتن تکنولوژیهای جدید و گران‌قیمت.

ب) مشاوره، رایزنی و خدمات تخصصی^{۲۲}: مشاوران و رایزنان افرادی هستند که تجربه‌های علمی و استراتژیک دارند و به شرکتهای کوچک و متوسط این تجربه‌ها را انتقال می‌دهند. این مشاوران شامل مدیران، حقوقدانان، کارکنان مراکز نوآوری، حسابداران خبره و غیره می‌باشند.

ج) شبکه‌سازی و خوشه‌سازی^{۲۳}: کمک به رشد شبکه‌ها و خوشه‌های صنعتی می‌تواند عدم اطمینانهای مراحل اولیه رشد را کاهش دهد.

کمکهای مالی

دولتها با تأمین سرمایه برای فعالیتهای مخاطره‌آمیز و تشویق مردم به پس‌انداز و همچنین اعطای وام، رعایت عدالت در پرداخت وام (جلوگیری از رانت‌خواری) و غیره به رشد کارآفرینی در شرکتهای کوچک و متوسط کمک می‌کنند.

الگوی سازمان همکاریهای اقتصادی و توسعه^{۲۴}

در این الگو، سه حوزه خطمشی که برای فعالیتهای کارآفرینی اهمیت دارند مورد مطالعه قرار گرفته است. این مطالعه بین اصول اقتصادی موثر بر فعالیتهای اقتصادی (مانند ثبات اقتصاد کلان، بازارهای کار، زیرساخت محلی و سطح مالیات و غیره) و خطمشی‌های موثر بر کارآفرینی تمایز قائل می‌شود. این حوزه‌ها عبارتند از: دسترسی به منابع مالی، تسهیل ورود و خروج شرکتهای (تاسیس و انحلال) و برنامه‌های حمایتی دولت (UNCTAD, 2004).

دسترسی به منابع مالی

الف) دسترسی به وامها: زمانی که شرکتهای کوچک دسترسی محدودی به وامهای بانکی و دیگر ابزارهای سنتی تامین مالی دارند دولتها می‌توانند اعطای وام را برای شرکتهای نوپا افزایش دهند مانند برنامه‌های ضمانت وام بانکی.

ب) بازارهای سهام و سرمایه‌گذاری در فعالیتهای مخاطره‌آمیز: این روش ساز و کاری موفق برای کاهش خطر سرمایه‌گذاری در بخشهای در حال ظهور است. این حوزه به ویژه برای شرکتهای کوچک نوآور، که معمولاً با اتکا به دارایی‌های نامحسوس خود، یا محیطهای نامطمئن و کمبود نقدینگی مواجه هستند، کاربرد دارد. به دلیل وجود ریسک بالا در فعالیتهای چنین شرکتهایی، بانکها به ندرت از آنها حمایت می‌کنند، لذا دولت بایستی چنین خلایی را پر کند.

تسهیل در ورود و خروج (تشکیل و انحلال شرکت)

الف) شرایط کارآفرینی بیش از آنکه تحت تاثیر بازارها باشد تحت تاثیر محیط قانونی و اداری است. رویه‌ها و قوانین و مقررات اداری، نحوه شکل‌گیری شرکتهای را تحت تاثیر قرار می‌دهند. از آنجائی که وجود ریسک بالا منجر به کاهش فعالیتهای کارآفرینی می‌شود دولتها بایستی الزامات اداری خاصی را ایجاد و هماهنگی بهتر را بین سازمانهای دولتی برقرار کنند. دولتها در جهت کاهش موانع موجود بر سر راه کسب و کارها

بایستی، بین تسهیل فعالیتهای کارآفرینی و مدنظر قرار دادن مصلحت عامه توازن ایجاد کنند.

ب) اعمال رفتار ورشکستگی^{۲۵} که تضمین‌کننده تعطیل شدن کارآمد شرکتهای ناموفق و تسهیل ورود و خروج شرکتهای است. خط‌مشی‌هایی که فرصت را برای سازماندهی مجدد یا تعطیلی شرکتهای نادیده می‌گیرند، مانع تخصیص مجدد منابع به کسب و کارهای مولد شده و توانایی کارآفرینان در تغییر سریع را کاهش می‌دهند.

ج) برنامه‌های پاداش^{۲۶}: این خط‌مشی می‌تواند در مراحل اولیه فعالیت شرکت که نقدینگی^{۲۷} با محدودیت روبروست، جذابیت یک شرکت را برای کارکنان افزایش داده و به انگیزش، حفظ و نگهداری کارکنان کمک کند.

برنامه‌های حمایتی دولت^{۲۸}

برنامه‌های حمایتی دولت، پشتیبان سایر خط‌مشی‌ها در ایجاد محیطی مشوق برای فعالیتهای کارآفرینانه است. با توجه به وجود مشکلات ویژه بر سر راه رفتارهای کارآفرینانه باید اذعان داشت، برنامه‌های حمایتی ابزار مهمی برای شکل‌گیری مهارتهای لازم کسب و کار هستند. برای مثال برنامه‌هایی که به منظور تأکید بر نیازهای شرکتهای دارای وضعیت نامناسب شکل می‌گیرند در شرکتهای کوچک و متوسط و یا گروه‌های خاص (مانند زنان) بسیار موثرند.

یکی از برنامه‌های حمایتی دولت، برنامه‌های اطلاع‌رسانی است، این برنامه‌ها می‌تواند به آگاه‌سازی در جهت استفاده از فرصتهای کارآفرینی کمک کند. همچنین، این برنامه‌ها مشوقهای اقتصادی موجود برای فعالیتهای کارآفرینانه را به افراد معرفی می‌کنند و آنها را برای بهره بردن از این فرصتها تشویق می‌کنند. شناخت بیشتر فرصتهای کارآفرینی باعث تربیت کارآفرینان بیشتر می‌شود.

الگوی جهانی ارزیابی کارآفرینی^{۲۹}

الگوی جهانی ارزیابی کارآفرینی مبتنی بر مطالعه کارآفرینی در کشورهای گوناگون است. این مدل، رابطه‌ای علی بین فعالیتهای کارآفرینی و سطح توسعه اقتصادی برقرار کرده‌است. براساس این مدل شرایط ملی عمومی^{۳۰} و شرایط کارآفرینانه^{۳۱} بر توسعه کارآفرینی کشورها تاثیر دارند.

(Hindle and Rushworth T, 2001; Reynolds et al, 2001; Frederick, 2004; Orford, Herrington, & Wood, 2005)

بر این اساس دو نوع کلی خط‌مشی در توسعه کارآفرینی شناسایی شده که عبارتند از:

بهبود شرایط ملی عمومی

همه شرکتها کوچک یا بزرگ، نوپا یا قدیمی تحت تاثیر شرایط عمومی اقتصادی کشور هستند. بنابراین دولت‌ها می‌توانند تدوین سیاست‌هایی مثل بهبود تجارت خارجی، تغییر نقش دولت در تاثیرگذاری بر تجارت و صنعت، کارآمدتر کردن بازارهای مالی، انعطاف‌پذیر کردن بازار نیروی کار، توسعه زیرساخت‌های فیزیکی و غیره را در راس فعالیتهای خود قرار دهند.

بهبود شرایط ویژه کارآفرینی

این خط‌مشی‌ها که بر شرایط ویژه کارآفرینی و رشد کارآفرینی تاثیر مستقیم دارند عبارتند از:

(الف) حمایت مالی^{۳۲}: دولت با اعطای وام و منابع مالی و رعایت عدالت (جلوگیری از رانت‌خواری) به شرکت‌های جدید و در حال رشد کمک می‌کند.

(ب) آموزش^{۳۳}: آموزش نحوه مدیریت کسب و کارهای جدید و در حال رشد در سیستم آموزش و پرورش و ارائه آن در همه سطوح آموزشی موثر است.

(ج) پژوهش و توسعه^{۳۴}: پژوهش‌های ملی می‌توانند به فرصت‌های تجاری جدیدی منجر شوند که فرصت‌های کارآفرینی را برای شرکت‌های کوچک و در حال رشد فراهم کنند.

(د) توسعه زیرساخت‌های حرفه‌ای و تجاری^{۳۵}: توسعه خدمات تجاری، حسابداری و دیگر خدمات حقوقی که موجب تاسیس یا رشد شرکت‌های جدید می‌شود.

(ه) انعطاف‌پذیری بازار / موانع ورود به بازار^{۳۶}: چنانچه اصلاحات تجاری موانعی را در جهت تغییرات و توسعه پایدار ایجاد کند، از رقابت شرکت‌های جدید و در حال رشد جلوگیری می‌شود و قابلیت جایگزین شدن پیمانکاران جدید و سایر تامین‌کنندگان از بین می‌رود.

(و) دسترسی به زیرساخت‌های فیزیکی^{۳۷}: دسترسی آسان به منابع فیزیکی شامل زیرساخت‌های ارتباطی، حمل و نقل، زمین و غیره می‌توانند به رشد شرکت‌های کوچک و در حال رشد کمک کند.

(ز) فرهنگ‌سازی (هنجارهای اجتماعی و فرهنگی): هنجارهای فرهنگی و اجتماعی مشوق اعمال افراد برای بروز کارآفرینی است. در چنین حالتی، شیوه‌های جدید هدایت کسب و کار و فعالیتهای اقتصادی شکل می‌گیرد.

(ح) برنامه‌های دولتی: در برگیرنده برنامه‌هایی برای کمک به رشد شرکت‌های نوظهور در سطوح دولت ملی و منطقه‌ای است.

ط) سایر خط‌مشی‌های دولتی: سایر خط‌مشی‌ها مانند خط‌مشی مالیاتی یا قوانین بی‌طرفانه که مشوق شرکتهای جدید و یا در حال رشد هستند.

الگوی آدرتچ^{۳۸}

آدرتچ و همکارانش (۲۰۰۱) الگویی را برای تجزیه و تحلیل عوامل تعیین‌کننده کارآفرینی ارائه داده‌اند که به درک چگونگی بکارگیری خط‌مشی عمومی در جهت ارتقاء کارآفرینی کمک می‌کند. (Verheul, 2001; Thruick & Wenekers, 2004; Grilo & Truik, 2005) این الگو پنج نوع خط‌مشی دولتی اثرگذار بر فعالیتهای کارآفرینانه را به شرح زیر ارائه نموده است:

عرضه کارآفرینی^{۳۹}

مداخله دولت بر نوع، تعداد و دسترسی به فرصتهای کارآفرینی تاثیر مستقیم دارد. این خط‌مشی شامل خط‌مشی درآمدی و خط‌مشی‌هایی برای تشویق، توسعه تکنولوژی یا خط‌مشی رقابت و مقررات تاسیس شرکت است.

تقاضای کارآفرینی^{۴۰}

مداخله دولت تاثیر مستقیم بر تقاضای کارآفرینان بالقوه دارد. این خط‌مشی شامل خط‌مشی مهاجرت، خط‌مشی توسعه منطقه‌ای، کمکهای مالی و غیره می‌شود.

دسترسی به دانش و منابع مالی برای کارآفرینان بالقوه

هدف از مداخله دولت، غلبه بر شکاف دانش و مشکلات مالی از طریق افزایش منابع اطلاعاتی و مالی است. این خط‌مشی‌ها با تشویق بازار سرمایه به فعالیتهای مخاطره‌آمیز و همچنین حمایت مالی مستقیم، اطلاعات تجاری مرتبط (مشاوره) را مهیا و آموزش کارآفرینی را در مدارس فراهم می‌کنند.

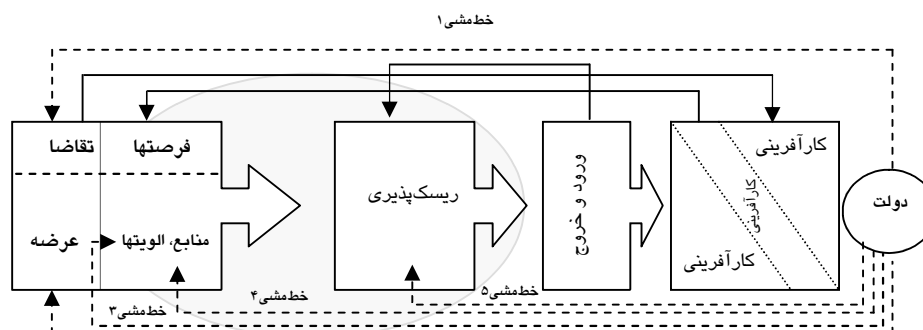
شکل‌دهی ارزشهای کارآفرینانه در فرهنگ

مداخله دولت منجر به شکل دادن ذهنیت مثبت از کارآفرینی می‌شود و با معرفی اصول کارآفرینی در سیستم آموزشی و توجه به کارآفرینی در رسانه‌ها به این مهم می‌پردازد. این مجموعه از خط‌مشی‌ها به ایفای نقش گسترده‌ای از سوی دولت نیازمند است و شامل سیستم آموزشی و همپوشانی‌های فرهنگی می‌شود.

تقویت ریسک‌پذیری برای کارآفرینی

مداخله دولت در جهت تاثیرگذاری بر فرایند تصمیم‌گیری افراد و انتخابهای شغلی آنان است. این خط‌مشی‌ها عبارتند از: خط‌مشی مالیاتی (تاثیر بر درآمد کسب و کار،

تامین اجتماعی)، قوانین استخدامی بازارکار (افزایش انعطاف‌پذیری کسب و کار و شروع یا ادامه یک کسب و کار) و خط‌مشی ورشکستگی.

شکل ۱- الگوی آدرتچ برای توسعه کارآفرینی
منبع: Grilo and Truik, 2005

الگوی پنگ و لی^{۴۱}

پنگ و لی (۲۰۰۲) به تعدادی از حوزه‌های خط‌مشی اشاره نموده‌اند که بیانگر سطح تلاش‌های کارآفرینانه در یک کشور است. این حوزه‌ها به شرح زیر است:
حداکثرکردن منافع^{۴۲}:

این دسته از خط‌مشی‌ها موجب تشویق افراد برای کارآفرینی می‌شود و به تاسیس کسب و کارهای کوچک کمک می‌کند. به بیان دیگر این خط‌مشی‌ها موانع شروع فرایند کارآفرینی را برطرف می‌کنند و به شرح زیر هستند:
الف) توسعه کارآفرینی بوسیله تسهیل ورود شرکت‌های نوپا و ایجاد رقابت بین آنها و کاهش موانع ورود به صنعت.

ب) اجرای قوانین ضد تر است و تشویق کارآفرینی بوسیله توسعه رقابت در یک صنعت.
ج) خط‌مشی‌های مقررات‌زدایی دولت و توسعه کارآفرینی از طریق حذف مقررات دست و پاگیر

حداقل کردن زیان^{۴۳}:

این دسته از خط‌مشی‌ها که به کارآفرینان ورشکسته کمک می‌کند تا بتوانند سریعاً کسب و کار خود را با زیان کمتر منحل کنند به شرح ذیل هستند:

الف) اجرای قوانین ورشکستگی و تسهیل فرایند انحلال برای صاحبان شرکتهای ورشکسته
 ب) توسعه کارآفرینی از طریق کاهش ریسک و بسط ارزشهای کارآفرینی در جامعه (Golden, Higgins and Lee, 2003).

الگوی نیلی در سند توسعه صنعتی کشور

نیلی و همکاران (۱۳۸۳) در سند استراتژی توسعه صنعتی کشور، سیاستها و استراتژیهای را به عنوان رهنمود در جهت توسعه صنعتی ارائه کرده‌اند. به زعم نیلی و همکاران دولت بایستی سیاستهایی مثل کمک به رشد کارآفرینی، رفع موانع و تسهیل فرایند رشد شرکتهای کوچک و متوسط، افزایش صادرات و ایجاد خوشه‌های صنعتی را بکار گیرد.

رفع موانع و تسهیل فرایند رشد صنایع کوچک و متوسط
 برای دستیابی به این هدف با توجه به تجارب سایر کشورها، راهبردهای زیر پیشنهاد شده‌است:

الف) اصلاح ساختار مالی و ایجاد بازارهای سرمایه خاص شرکتهای کوچک و متوسط
 ب) کمک به ایجاد موسسه‌های پشتیبان غیردولتی در جهت ارائه خدمات مشاوره‌ای، فنی، بازاریابی، مدیریتی و ضمانت‌های بانکی،
 ج) اصلاح قوانین جهت تسهیل فرایند رشد.
 ارتقای بهره‌وری شرکتهای کوچک و متوسط
 برای ارتقا بهره‌وری شرکتهای کوچک و متوسط خط‌مشی‌های زیر پیشنهاد شده‌است:

الف) آموزش نیروی انسانی،
 ب) کمک به ارتقای فناوری،
 ج) ارائه مشوقهای آموزشی در زمینه آموزش و ارتقای فناوری،

کمک به افزایش روابط پیمانکاری بین شرکتهای کوچک و متوسط با شرکتهای بزرگ و تشکیل خوشه‌های صنعتی

برخی از خط‌مشی‌های پیشنهادی برای رسیدن به این هدف عبارتند از:
 الف) کمک به ارتقای سیستمهای مدیریت کیفیت،
 ب) شناساندن شرکتهای بزرگ به یکدیگر و اطلاع‌رسانی مناسب درباره شرایط بازار،

- ج) ارائه مشوقهای مالیاتی به خوشه‌های صنعتی و صنایع کوچک پیمانکار و شرکتهای بزرگ طرف قرارداد با آنها،
- د) تصویب قوانین مناسب برای فعالیتهای پیمانکاری
رشد شرکتهای کوچک و متوسط دانش بر
- یکی از مهمترین عوامل موثر در ایجاد واحدهای دانش بر، وجود کارآفرینانی است که علاوه بر تحصیلات مناسب، توان و بنیه لازم را در ایجاد یک واحد صنعتی داشته باشند. بنابراین تعلیم و آموزش کارآفرینی به عنوان یک راهبرد موثر بایستی مورد توجه قرار گیرد. خطمشی‌ها و استراتژیها برای دستیابی به این هدف عبارتند از:
- الف) توسعه کارآفرینی از طریق ارائه آموزشهای کارآفرینی و تدوین طرح تجاری در دانشگاهها، تشویق و معرفی کارآفرینان موفق،
- ب) تاسیس و گسترش مراکز رشد^{۴۴} جهت کمک به رشد واحدهای کوچک دانش بر و ارائه خدمات مشاوره‌ای و اطلاع‌رسانی (نیلی، ۱۳۸۳).

توسعه کارآفرینی در قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی کشور

- در برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳)، موضوعهای مرتبط با کارآفرینی به شرح زیر خلاصه شده است:
- الف) ارایه تسهیلات و کمکهای هدفمند و اعمال معافیتهای مالیاتی (مواد ۲۹، ۴۵ و ۴۷)،
- ب) کمک به تقویت تحقیق و توسعه و ایجاد نظام نوآوری (مواد ۲۹، ۴۶ و ۴۷)،
- ج) ایجاد خوشه‌های صنعتی و پارکهای فناوری (ماده ۲۹)،
- د) رفع موانع رشد بنگاه‌های کوچک و متوسط و اصلاح قوانین و مقررات جهت تسهیل کارآفرینی (مواد ۲۹، ۴۵ و ۱۴۰)،
- ه) طراحی نظام مالکیت ملی و بین‌المللی و حق مالکیت معنوی (ماده ۴۵)،
- و) تقویت بخشهای خصوصی، تعاونی و سازمانهای غیردولتی^{۴۵} به منظور توسعه کارآفرینی (مواد ۴۵ و ۱۴۰)،
- ز) اصلاح نظام آموزشی کشور و آزمون ورودی دانشگاهها با هدف توسعه دانش (ماده ۴۸)^{۴۶}.

خط‌مشی‌های دولتی برای سازمانهای مسئول توسعه کارآفرینی همانطور که در بخشهای قبلی مطرح شد، خط‌مشی‌های دولتی تاثیرگذار بر کارآفرینی از زوایای متفاوتی مورد توجه قرار گرفته است و در الگوهای ارائه شده به طور مفصل ویژگیهای خط‌مشی توسعه کارآفرینی مورد تحلیل قرار گرفت که در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول ۱- مقایسه الگوهای خط‌مشی دولتی در توسعه کارآفرینی

ردیف	الگو	اجزاء مدل	نقاط قوت	نقاط ضعف
۱	لودنسترتم واستینوسن(۲۰۰۱)	* توسعه شرکتهای کوچک و متوسط * تمرکز بر گروههای خاص * تأسیس شرکت جدید * کل گرا	* توجه به گروههای متخصص برای کارآفرینی * توجه به گروههای خاص و اقلیتها	* عدم توجه به تسهیل فرآیند انحلال شرکتها * عدم توجه به زیر ساختهای کارآفرینی * عدم نگرش فرآیندی و سیستمی
۲	حمایت و تشویق کارآفرینی در شرکتهای کوچک و متوسط پویا(۲۰۰۵)	* قوانین و مقررات * خط‌مشی های ویژه شرکتها * توسعه زیر ساختها * فرهنگ سازی * حمایتی * آموزش و ارتباط با صنعت * کمکهای مالی	* توجه به موضوع حکمرانی * تعریف و حفظ مالکیت معنوی * آموزش و ارتباط با صنعت	* عدم توجه به موضوع، تکنولوژی و تأمین منابع دانش * عدم نگرش فرآیندی و سیستمی
۳	الگوی سازمان همکاریهای اقتصادی و توسعه (۲۰۰۴)	* دسترسی به منابع مالی * تسهیل ورود و خروج * برنامه های حمایتی	* سرمایه گذاری در فعالیتهای مخاطره آمیز * تسهیل در ورود و خروج شرکتها	* عدم توجه به زیرساختهای کارآفرینی * عدم توجه به فرهنگ سازی و آموزش * عدم نگرش فرآیندی و سیستمی
۴	مدل جهانی کارآفرینی(۱۹۹۹)	* شرایط عمومی * شرایط ویژه کارآفرینی	* دسته بندی موضوعات کارآفرینی به حوزه شرایط عمومی و شرایط ویژه	* عدم توجه به تدوین قوانین مناسب برای کارآفرینی * عدم نگرش فرآیندی و سیستمی
۵	آدرتچ(۲۰۰۲)	* عرضه کارآفرینی * تقاضای کارآفرینی * دسترسی به دانش و منابع مالی * ارزشهای کارآفرینی در فرهنگ * تقویت ریسک پذیری برای کارآفرینی	* تقویت ریسک پذیری برای موضوع کارآفرینی * توجه به کارآفرینی از دیدگاه عرضه و تقاضا	* عدم توجه به فرآیند انحلال و تأسیس شرکت * عدم نگرش سیستمی و فرآیندی
۶	پنگ و لی(۲۰۰۲)	* حداکثر سازی منافع * حداقل سازی زیان	* دسته بندی بر اساس شاخص اقتصادی هزینه - منفعت	* عدم توجه به زیر ساختهای کارآفرینی * توجه صرف به شاخص های اقتصادی * عدم نگرش فرآیندی و سیستمی
۷	سند استراتژی توسعه صنعتی (۱۳۸۲)	* رفع موانع و تسهیل فرآیند * رشد صنایع کوچک و متوسط * ارتقاء بهره وری شرکتها * کمک به روابط مناسب پیمانکاری * رشد شرکتهای کوچک و متوسط	* توجه به روابط پیمانکاری	* عدم نگرش فرآیندی و سیستمی

منبع: تدوین توسط مولفین

همانطور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، یکی از نقاط ضعف الگوهای ارائه شده، نبودن نگرش فرایندی و سیستمی است. به بیان دیگر استقرار نظام کارآفرینی در یک جامعه توسط دولت شامل فرایندی است که با طی شدن مراحل آن، کارآفرینی در سطح جامعه توسعه می‌یابد. براساس این مطالعه مولفین مقاله به طراحی یک الگوی فرایندی سه مرحله‌ای توسعه کارآفرینی پرداخته‌اند که در آن پنج نقش دولت مورد بررسی قرار می‌گیرد (شکل ۲). در این الگو مراحل سه‌گانه اصلی توسعه کارآفرینی عبارتند از:

بسترسازی برای کارآفرینی

در این مرحله دولت به ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه کارآفرینی می‌پردازد. نقش‌های اصلی دولت در این مرحله عبارتند از:

الف) ارائه آموزش‌های کارآفرینی مثل ارائه آموزش‌های خود اشتغالی، آموزش از طریق رسانه‌ها

ب) فرهنگ‌سازی مانند ایجاد رویکرد مثبت در دولت نسبت به موضوع کارآفرینی، ایجاد فرهنگ کارآفرینی در سطح ملی و...

هدایت کارآفرینی در مرحله عمل

پس از اینکه بسترها و شرایط لازم برای بروز کارآفرینی مهیا شد، بایستی در بستر ایجاد شده به هدایت کارآفرینی در مرحله عمل پرداخت. در اینصورت است که بذر کارآفرینی در بستر مساعد به مرحله رشد می‌رسد. لذا نقش دولت در این مرحله عبارتست از:

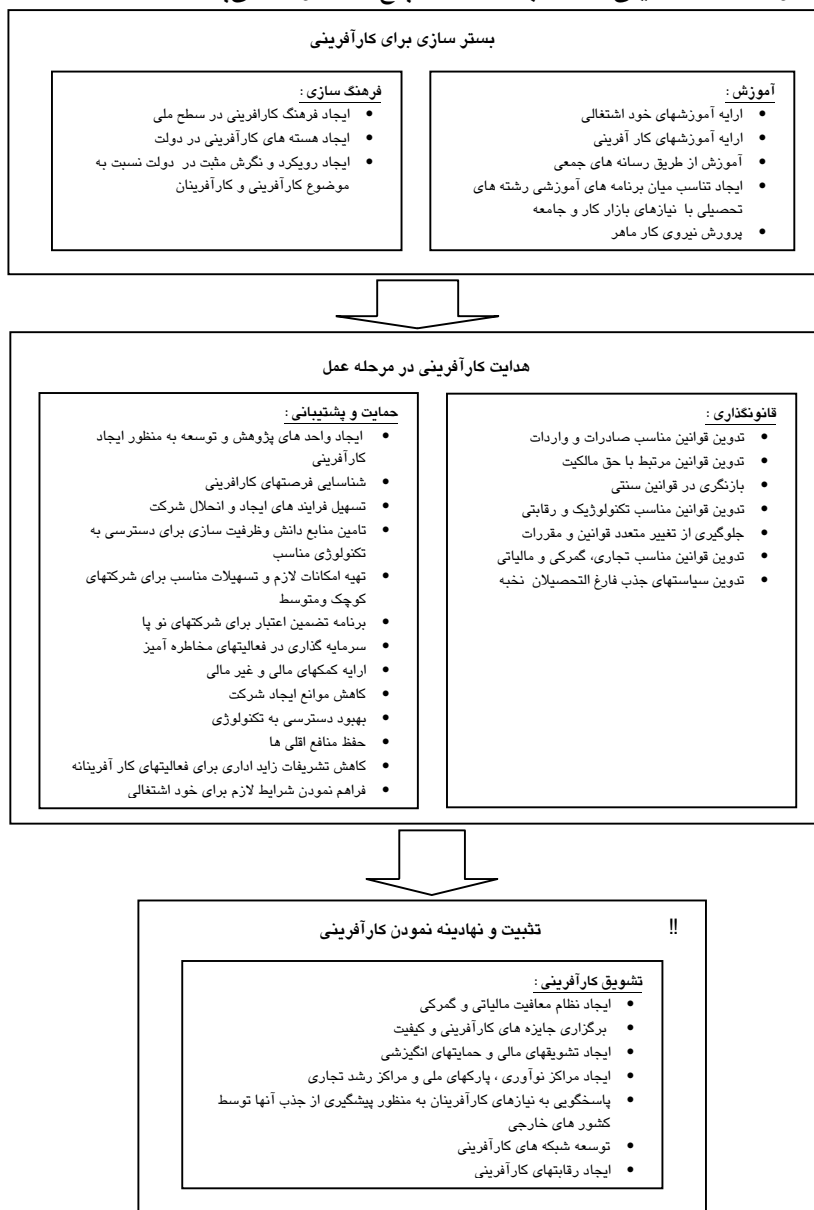
الف) تدوین قوانین و مقررات مناسب مانند قوانین مربوط به مالکیت معنوی، قوانین مناسب تجاری، گمرکی و مالیاتی و...

ب) حمایت‌های لازم برای توسعه کارآفرینی مثل ارائه کمک‌های مالی، کاهش موانع تاسیس شرکت.

تثبیت و نهادینه کردن کارآفرینی

پس از اینکه چرخ‌های هدایت کارآفرینی در مرحله عمل به جریان افتاد بایستی فعالیت‌هایی انجام شود که تداوم و توسعه کارآفرینی را تثبیت و نهادینه کند. در این راستا نقش تشویق کارآفرینی توسط دولت مطرح می‌شود که به نهادینه کردن موضوع کارآفرینی در سطح جامعه کمک می‌کند مثل برگزاری جایزه‌های کارآفرینی، ایجاد مراکز نوآوری و غیره.

شکل ۲ علاوه بر نمایش فرایند استقرار کارآفرینی در سطح جامعه، به بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی در قالب نقش‌های پنج‌گانه دولت می‌پردازد.

شکل ۲- الگوی پیشنهادی برای سازمانهای مسئول توسعه کارآفرینی

منبع: تدوین توسط مولفین

نتیجه‌گیری

یکی از مهمترین دغدغه‌های مدیران ارشد دولتی این است که چرا برخی از کشورها نسبت به برخی کشورهای دیگر پیشی گرفته‌اند. در پاسخ به چنین دغدغه‌ای می‌توان گفت کشورها و جوامع عصر حاضر با فرصتها و تهدیدات گسترده بین‌المللی روبرو هستند. از اینرو تضمین و تداوم حیات و بقا جوامع نیازمند یافتن راه‌حلا و روشهای جدید است. برای نیل به این هدف، دولتها بایستی به نقشهایی رو بیاورند که متناسب با شرایط متحول محیطی باشد. لذا موضوع کارآفرینی و توسعه آن به عنوان یکی از نقشهای دولت مطرح می‌شود. اکثر کشورهای توسعه یافته مرحله انتقال از ساختارهای بورکراتیک به وضعیت کارآفرینی را پشت سر گذاشته‌اند. از اینرو کشورهای در حال توسعه ناگزیرند به طراحی و تبیین مدلی که منجر به پرورش کارآفرینی در سطح دولت و جامعه شود روی آورند.

مقاله حاضر با هدف پاسخ به این سوال که "دولت از چه طریقی می‌تواند به توسعه کارآفرینی در جامعه کمک کند" به بررسی الگوهای رایج در این موضوع پرداخته و با بررسی موشکافانه این مدلها، به ارائه مدلی پرداخته است که با رویکرد فرایندی به سوال مذکور پاسخ می‌دهد.

در جریان بررسی الگوهای مختلف در زمینه نقش دولت در توسعه کارآفرینی، مولفین در مجموع پی بردند که دولتها در سه مرحله به استقرار نظام کارآفرینی در جامعه می‌پردازند. این مراحل عبارتند از: بسترسازی برای کارآفرینی، هدایت کارآفرینی در مرحله عمل و نهادینه‌سازی کارآفرینی. در هر یک از این مراحل، نقشهای خاصی توسط دولت ایفا می‌شود که عبارتند از:

- الف) آموزش و فرهنگ‌سازی به منظور ایجاد بسترهای لازم
- ب) قانونگذاری و پشتیبانی به منظور هدایت کارآفرینی در مرحله عمل
- ج) تشویق کارآفرینی به منظور نهادینه‌سازی کارآفرینی.

پی‌نوشت‌ها:

- 1 - Entrepreneurship
- 2 - Entrepreneur
- 3 - Governmental Policy
- 4 - Entrepreneurship Development
- 5 - Small & Medium Enterprises
- 6 - Kuratk & Hodgetts

7 - Roepke
8 - Lunderstorm & Stevenson's Framework
9 - SME Policy Extension
۱۰- در تعریف شرکتها، به دلیل ویژگیهای مشترک شرکتهای کوچک با متوسط، هر دو در یک گروه قرار می‌گیرند (نیلی و همکاران، ۱۳۸۳). همچنین کارآفرینی و مفهوم شرکتهای کوچک و متوسط مفاهیمی کاملاً مرتبط هستند ولی خطمشی‌های کارآفرینی و خطمشی‌های توسعه شرکتهای کوچک و متوسط تفاوت‌هایی نیز دارند. خطمشی‌های توسعه شرکتهای کوچک و متوسط بر شرکت (سازمان) تاکید دارند، در حالیکه خطمشی‌های توسعه کارآفرینی بر افراد کارآفرین در مراحل مختلف عمر یک کسب و کار تاکید دارند (Lunderstom & Stevenson 2002).

- 11 - Niche Entrepreneurship Policy
- 12 - New Firm Creation Policy
- 13 - Holistic Entrepreneurship Policy
- 14 - Regulation and Law
- 15 - Company Specific
- 16 - Encouraging Registration and the Formal Sector
- 17 - Governance
- 18 - Intellectual Property Clearly Defined
- 19 - Infrastructure Policy
- 20 - Education and Industry Interface Policy
- 21 - Technology Transfer
- 22 - Consultants, Mentors & Professional Services
- 23 - Networks and Clusters
- 24 - Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)
- 25 - Bankruptcy treatment
- 26 - Remuneration Schemes
- 27 - Cash Flow
- 28 - Government Support Programs
- 29 - Global Entrepreneurship Monitor
- 30 - General National Frameworks (GNFs)
- 31 - Entrepreneurial Frameworks (EFCs)
- 32 - Financial Support
- 33 - Education and Training
- 34 - Research & Development
- 35 - Commercial & Professional Infrastructure
- 36 - Market Flexibility/Barriers to Market Enter
- 37 - Access to the Physical Infrastructure
- 38 - Audresch
- 39 - Demand Side of Entrepreneurship
- 40 - Supply Side of Entrepreneurship
- 41 - Peng and Lee's Framework
- 42 - Maximize Upside Gains
- 43 - Curtail Downside Loses
- 44 - Incubators
- 45 - Non Governmental Organization

۴۶- راهکارهای برنامه چهارم بر مرحله هدایت کارآفرینی تاکید دارد و دربرگیرنده نقشهای قانونگذاری، حمایت و پشتیبانی است. در این برنامه به بسترسازی و نهادینه کردن کارآفرینی کمتر توجه شده‌است و در نتیجه نقشهای آموزش، فرهنگ‌سازی و تشویق کارآفرینی کم رنگ شده‌است.

منابع فارسی

احمد پور داریانی، محمود. (۱۳۸۳). **کارآفرینی: تعاریف، نظریات، الگوها**. چاپ پنجم. تهران: انتشارات پردیس ۵۷.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. (۱۳۸۳). **برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور**. تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.

نیلی و همکاران. (۱۳۸۳). **خلاصه مطالعات طرح استراتژی توسعه صنعتی کشور**. تهران: انتشارات دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه شریف.

منابع لاتین

Audretsch, D., et al. (2002). **Entrepreneurship: determinants and policy in A european-U.S. comparison**, Boston: Kluwer Academic Publishers.

Audretsch, D., Thruick, R. (2004). **A model of entrepreneurial economy**. Max planck institute for research into economic systems group of entrepreneurship, growth and public policy. 12-16. Germany. available through. <http://mpiew-jena.mpq.de>

Audretsch, D. (2002). **Entrepreneurship policy & the Strategic Management of Places**. max planck institute & indiana university: 25-31

Bianchi, P., Miller, L.M., Bertini, S. (1997). **The italian SME experience and possible lessons for emerging countries** (Executive Summary). UNIDO: 17-32.

Deakins, D., Freel, M. (2003). **Entrepreneurship and small firms**. 3thed. Berkshire: Mc Grow Hill.

Frederick, H. (2004). **Toward high growth enterprise in New Zealand**, **Global Entrepreneurship Monitor: 51 -74** available through <http://www.gemnewzealand.com>.

Golden, W., Higgins, E., Lee, S.H. (2003). **National innovation systems and entrepreneurship**. Centre for Innovation & Structural Change, National University of Ireland: 17-19, available through <http://www.nuigalway.ie/cisc>

Grilo, I., Truik, R. (2005). **Determinant of entrepreneurship in Europe**,

- Max Planck Institute for Research into Economic Systems Group of Entrepreneurship, Growth and Public Policy: 3-11. Germany. available through <http://mpiew-jena.mpq.de>
- Henry, C., et al. (2003). Developing a coherent enterprise support policy: a new challenge for governments. **Government and policy Journal**, 9: 3-19.
- Herbig, P., et al. (1994). The Relationship of structure to entrepreneurial and innovative success marketing. **Intelligence & Planning**, 9: 37-48.
- Hindle, K., Rushworth, S. (2001). Global entrepreneurship monitor, 2000 executive report for Australia. Swinburn Uni. and Pacific Access PY Ltd: 6-7
- Histrich, R.D., Drnovsek, M. (2002). Entrepreneurship and small business research: A European perspective. **Journal of Small Business and Enterprise Development**, 2: 172-222.
- Kurat, D.F., Hodgetts, R.M. (2001). **Entrepreneurship: a contemporary approach**. 2nd ed. USA.: Harcourt College Publisher.
- Lundstrom, A., Stevenson, L. (2001). **Entrepreneurship policy for the future**, Vol 1 of the Entrepreneurship for the Future Series. Swedish Foundation for Small Business Research. 133-156.
- . (2002). Patterns and trends in entrepreneurship /SME policy and practice in ten economies. Swedish Foundation for Small Business Research, 21-23.
- . (2001). **Entrepreneurship policy for the Future: best practice components**. 46th World Conference of the International Council for Small Business, Taipei, ROC: 3-16.
- Napier, G., et al. (2004). **Strengthening innovation and technology policies for SME development in turkey**. International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development (IKED): 88-91, available through <http://www.iked.org>
- Nolan, A. (2004). **Entrepreneurship and local economic development: policy innovations in industrialized countries**. Based on Entrepreneurship and Local Economic Development Book. OECD: 77-90. available through <http://www.oecdpublications.gfi-nb.com/cgi-bin/oecdbookshop.storefront>
- Orford, J., Herrington, M., Wood, E. (2005). **Global entrepreneurship monitor 2004 South African report**. UCT center for innovation and entrepreneurship: 50-54
- Reynolds, P.D., et al. (2001). Global entrepreneurship monitor, 2000 executive report, Babson College, IBM, Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership and London Business School: 52-53. available

- through [http:// www. gemconsortium.org](http://www.gemconsortium.org).
- Sevilla,R.C.,Soonthornthada,K.(2000). SME policy in thailand: vision and challenges. **Institute for Population and Social Research Mahidol University, Salaya Campus Nakhon Pathom:22-25.**
- Stevenson,L., Fellow, W.W. (2002).**Innovation and Entrepreneurship: Dutch policy in aninternational context.** Based on Entrepreneurship in the Netherlands Innovative entrepreneurship. New policy challenges. EIM Business & Policy Research,43-66. available through www.eim.nl/mkb-en-ondernemerschap.
- Storey, D.J. (2003). Entrepreneurship, **Small and medium sized enterprises and public policy.** International Handbook of Entrepreneurship Research, Australia. Kluwer Academic, Swinburne University of Technology.
- Thruick,R., Wenekers,S. (2004). Entrepreneurship, small business and Growth .**Journal of Small Business and Enterprise Development**, 1:140-149.
- Verheul,I., et al. (2001). **An eclectic theory of entrepreneurship: policies, institutions and culture.** Tinbergen Institute:6-36 , available through <http://www.tinbergen.nl>
- Yamada,J.I. (2004). A multi-dimensional view of entrepreneurship. **Journal of Management Development**, 4:289-320.
- UNCTAD. (2004).**Entrepreneurship and Economic Development.** United Nations Conference On Trade And Development (UNCTAD): 6-14.
- OECD. (2004).**Small & medium-sized enterprises in turkey: issues and policies.** OECD. 11-83. available through <http://www.oecd.org>.
- OECD Istanbul Centre. (2005).**A framework for the development and financing of dynamic small and medium sized enterprises in turkey.** Center for Private sector Development Istanbul (OECD Istanbul Centre): 10-80.